

ЗВОРОТНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається явище зворотного запозичення у новогрецькій мові та з'ясовуються й аналізуються екстра- та інтралінгвістичні чинники, які вплинули на появу відповідного явища, оскільки процес зворотного запозичення наочно показує динамічний характер мовних елементів як один із способів реалізації постійно змінних комунікативних потреб у результаті міжмовних контактів.

Ключові слова: *зворотне запозичення, новогрецька мова, давньогрецька мова, неологізм, мова-джерело, мова-реципієнт.*

Серед найбільш показових виявів функціонування мови у міжетнічному і міжкультурному середовищі є перенесення лексичного матеріалу з однієї мови в іншу – запозичення іншомовних лексем, що в умовах мовних контактів є одним із найпоширеніших видів лексичних інновацій [Жлуктенко 1966, с.107]. Запозичення – невід'ємний складник процесу функціонування й історичного розвитку мови, одне з основних джерел поповнення словникового запасу. Запозичена лексика відображає факти етнічних контактів, соціальні, економічні й культурні зв'язки між мовними колективами.

Іншомовні слова переходять безпосередньо з однієї мови в іншу або проникають у запозичену мову через третю мову чи декілька мов. Загалом, у лінгвістичній літературі існує багато класифікацій слів, які запозичені з однієї мови в іншу, із врахуванням різних аспектів їх дослідження. Відповідно до шляхів запозичення розрізняють прямі запозичення, запозичення через мову-посередника, тобто непрямі запозичення та зворотні запозичення.

Актуальність дослідження зворотних запозичень новогрецької мови мотивується відсутністю спеціальних мовознавчих праць, у яких об'єктом аналізу є зворотні запозичення, та необхідністю відтворення цілісної картини функціонування явища зворотного запозичення у процесі розвитку новогрецької мови.

Метою дослідження є з'ясування особливостей і основних тенденцій розвитку явища зворотного запозичення у новогрецькій

мові. Мета зумовила реалізацію завдання, а саме з'ясувати причини і виявити зовнішні і внутрішні чинники, які вплинули на появу зворотних запозичень у новогрецькій мові.

Об'єктом дослідження є явище зворотного запозичення, яке послідовно відображає одну з найважливіших властивостей мови – реалізацію словотвірних можливостей мовної системи – і наочно показує динамічний характер мовних елементів як один із способів реалізації постійно змінних комунікативних потреб у результаті міжмовних контактів.

Як вітчизняні, так і зарубіжні мовознавці зворотними запозиченнями називають особливий вид запозичень, за якого слово запозичується з мови-джерела в мову-реципієнт, а пізніше повертається (запозичується) назад у мову-джерело в зміненій формі або зі зміненим значенням, зазнаючи відповідних фонетичних, граматичних, а також семантичних змін [Карпенко 1983, с. 300; Панькин 2011; Плющ 1994, с. 101; Βασμανόλη 2007, с. 53; Μπαμπινιώτης 2005, с. 203; Οικονόμου 1974, с. 251]. В інших мовах термін "зворотні запозичення" представлений такими лексемами як: англ. *repatriated loans, reborrowing*; гр. *αντιδάνεια, περιπλανώμενες λέξεις, ταξιδεύτρες λέξεις*; італ. *prestitti restituiti*; нім. *Rückwanderer, wandernde Wörter*; рум. *cuvinte c u toare*; фр. *emprunts aller-retour*.

Характерною рисою зворотних запозичень, яка відрізняє їх від простих запозичень, є двобічний рух (пор. нім. *Ruckwanderer* або фр. *aller-retour*) і повернення (пор. англ. *repatriated*) цих запозичень. Тому слушною є думка грецького дослідника Е. Петруньяса, який називає зворотні запозичення запозиченнями подвійного напрямку (*δάνεια διπλής κατεύθυνσης*), оскільки зворотні запозичення не можливі без існування спадкових (послідовних) запозичень, повернення яких у мову-джерело також є запозиченням [Петρούνιας 1985, с. 307].

Зворотне запозичення виникає в результаті більш ніж одного запозичення, коли кінцева мова-реципієнт є одночасно й мовою-джерелом. У таких випадках процес запозичення, як правило, є дуже складним і заплутаним, а слова можуть запозичуватись через багато різних мов, аж поки не потраплять до вихідної мови. Подорожуючи з однієї мови в іншу, слово може зазнати різних метаморфоз як у формі, так і в значенні, наприклад: дгр. *κίνημα, ατος (τό)* "рух" → фр. *cinéma* скороч. від *cinématographe* "кіно" →

нгр. *σινεμά* (το) "кіно"; нім. *männchen* "чоловічок" → фр. *mannequin* "манекен" → нім. *mannequin* "манекен"; англ. *animation* "анімація" → яп. アニメ "аніме" → англ. *anime* "аніме"; ісп. *tronada* "гроза" → англ. *tornado* "торнадо" → ісп. *tornado* "торнадо". Зворотні запозичення є свідченнями довготривалих перипетій слова і прикладом концептуального розвитку його семантики під час переходу від однієї мови до іншої, від одного етносу до іншого, аж доки слово не повернеться до мови свого первісного походження і тим самим не реалізує свою "лексичну тугу за батьківщиною" [Μπαμπινιώτης 2009].

Існування великої кількості зворотних запозичень можливе в мовах, які з історичних причин мали великий культурний вплив і значення, таких як грецька, французька, німецька, італійська. Певне слово, яке засвідчене в писемних джерелах однієї мови в давній період і яке використовувалось чи використовується, стає предметом запозичення в іншу мову з певних історико-політичних, економічних, культурних чи суспільних причин. Часто таке слово запозичується вже з цієї мови-посередника в іншу, а потім в іншу і под. При цьому не виключено те, що в початковій мові паралельно використовується і вихідне питоме слово, наприклад: нгр. *κάρτα* (η) "картка" < іт. *carta* < лат. *charta* < дгр. *χάρτης, ου* (ό) "лист паперу (з піпірусу)" і нгр. *χάρτης* (ο) "мапа".

Для правильного визначення належності певного запозичення до групи зворотних мають бути дотримані такі умови: 1) початкове і кінцеве слова-запозичення повинні належати до однієї й тієї ж мови, як протиставлення давньої і нової його форми; 2) певні слова на проміжній стадії запозичення не повинні бути неологізмами. Серед таких слів можна виділити такі групи: а) власне неологізми грецької мови на різних хронологічних етапах розвитку мови, наприклад: нгр. *αισιοδοξία* (η) "оптимізм" [Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1985, с. 261]; б) іншомовні слова грецького походження, які були утворені в таких мовах, як французька чи англійська, з елементів давньогрецької мови і звідти прийшли в новогрецьку, та в інші мови як міжнародні наукові терміни (інтернаціоналізми), наприклад: нгр. *τηλεσκόπιο* (το) "телескоп" < фр. *telescope* < дгр. {*τηλε* + *σκοπεῖν*} [Μπαμπινιώτης 2005, с. 203]. Специфіка таких запозичень полягає в тому, що ці основи (внаслідок розвитку в давніх грецьких основ нових значень, коли вони стають інтернаціоналізмами, як, наприклад: *εκο-* < *οικο-*, *βιο-* < *βιο-*, *geo-* <

γρω-, і т. ін.) повернулися до стихії рідної мови з новими значеннями, розширивши давні гнізда з цими основами [Klyumenko 2009, с. 101]; в) власне кальки, наприклад: *ουρανοξύστης* "хмарочос" < англ. *skyscraper* [Χαραλαμπάκης 1992, с. 329-330]; г) семантичні кальки, наприклад: *καλύπτω* "демонструвати" < англ.-амер. *to cover* [Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994, с. 34].

Залежно від того, наскільки змінилось оформлення слова, його значення, зворотні запозичення поділяються на такі групи: а) зворотні запозичення зі змінами в морфологічному оформленні, наприклад: *λιμάνι (το)* "порт", "пристань" < тур. *liman* < сгр. *λιμῆνι* | *λιμῆνιν* < дгр. *λιμῆνιον* зменш. < *λιμῆν, ἔνος (ὁ)* "порт", "пристань"; б) зворотні запозичення зі змінами в семантиці, так звані "приховані запозичення" [Πετρούνιας 1985, с. 331], наприклад: *φантаστικός (-ή, -ό)* "довершений", "неймовірний" < англ. *fantastic* < дгр. *φανταστικός* (3) "той, який уявляє, фантазує"; в) зворотні запозичення зі змінами і в морфологічному оформленні, і в семантиці, наприклад: *καναπές (ο)* "канапа" < фр. *canape* < сфр. *copore* < слат. *coporeum* < лат. *coporeum* < сгр. *κωνώπιον* "ліжко з накидкою від комарів" < дгр. *κωνωπέων, ἄνος (ὁ)* "ліжко з накидкою" < *κώνωψ, ωπος (ὁ)* "комар"; г) зворотні запозичення-гібриди, які утворилися з додаванням продуктивного закінчення в мові-реципієнті, наприклад: *μπιζέλι (το)* "горошок" < іт. *pisello* < лат. **pisellum* зменш. < лат. *pisum* < дгр. *πίσος (ὁ)* "горох".

Велику роль у появі зворотних запозиченнях відіграла латинська мова, за посередництва якої багато таких зворотних запозичень потрапили в середньовічну грецьку та новогрецьку мову. Саме за посередництва латинської мови, слова грецького походження потрапили в італійську, французьку та англійську мови, а вже з них були запозичені в новогрецьку, наприклад: *γόνδολα (η)* "гондола" < іт. *gondola* < венец. *gondula* < лат. *condura* < сгр. *κοντούρα* "човен для сполучення між берегами" – ж. р. від прикм. *κόντουρος* < *κοντός* + *-ουρός* < дгр. *κοντός (ὁ)* "жердина", "багор" і *οὐρός (ὁ)* "канава, рів (для перетягування суден до моря)"; *πόζα (η)* "поза" < іт. *rosa* < лат. *pausa* < сгр. *παύσις* < дгр. *παύω* "стримувати", "уповільнювати"; *ζαμπόν (το)* "шинка" < фр. *jambon* < слат. *gamba* < лат. *camba* | *gamba* < дгр. *καμπή (ή)* (дор. *καμπά*) "вигин", "суглоб"; *κρετίνος (ο)* "кретин" < фр. *crétin* < діал. фр. *crestin*, евфем. (так називали не дуже розумних осіб, які мешкали в

Альпах) < лат. *christianus* < дгр. *χριστιανός* (ὁ) "християнин"; **ρεπό** (το) "вихідний (день)" < фр. *repos* (<reposer) < слат. *repausāre* (<re+pausāre) < лат. *pausa* < сгр. *παύσις* < дгр. *παύω* "стримувати", "уповільнювати"; **πέναλτι** (το) "штраф", "штрафний (удар)" < англ. *penalty* < слат. *poenalitas* < *poenalis* < лат. *poena* < дгр. *ποινή* (ἡ) "покарання", "відшкодування"; **τσάρтер** (το) "чартер" < англ. *charter* "дозвіл на особливе право виконання якоїсь дії" < дфр. *chartre* < слат. *chartula*, зменш. < лат. *charta* < дгр. *χάρτης, ου* (ὁ) "лист паперу (з піпірусу)".

З певних історико-політичних, економічних, культурних чи суспільних причин більшість зворотних запозичень потрапили у новогрецьку мову з італійської та турецької, наприклад: **γαλότσα** (η) "калоша" < іт. *galozza* < слат. **calopia* < лат. *calopus* < дгр. *καλόπους, ποδος* (ὁ) "колодка для чобіт"; **κορδόνι** (το) "шнурок" < іт. *cordone*, зменш. < лат. *c(h)orda* < дгр. *χορδή* (ἡ) (дор. *χορδά*) "кишка", "струна"; **καλέμι** (το) "різець" < тур. *kalem* < ар. *kalam* < дгр. *κάλαμος* (ὁ) "комиш", "соломина", "паличка для письма".

Залежно від ступеня адаптації до морфо-фонологічної системи новогрецької мови, зворотні запозичення поділяються на адаптовані, наприклад: **γκλαμουριά** (η) "гламур", "блиск", "вишуканість" < англ. *glamour* < амер. англ. *glamor* "освічені люди, які були пов'язані з таємними практиками магії" < шотл. *glammar* "магія" < нов.англ. *grammar* | *gramaryle* < сангл. *gramer* < дфр. *grammaire* | *grimoire* "книга з граматики", а пізніше "книга з магії" < лат. (*ars*) *grammatica* < дгр. *γραμματική* (ἡ) (*τέχνη* або *ἐπιστήμη*) "наука (мистецтво) письма, читання", "словесність", "граматика", і не адаптовані, наприклад: **μπουτίк** (η) "бутік" < фр. *boutique* < пров. *botica* < іт. *bottega* < лат. *apotheca* < дгр. *ἀποθήκη* (ἡ) "склад, сховище". Серед основних чинників, які вплинули на ступінь адаптації зворотних запозичень до системи новогрецької мови, можна назвати такі: а) час запозичення, наприклад: **γάμπα** (η) "гомілка" < іт. *gamba* < лат. *camba* | *gamba* < дгр. *καμπή* (ἡ) (дор. *καμπά*) "вигин", "суглоб" – старе запозичення, а **γκλάмур** (το) "гламур", "блиск", "вишуканість" < (див. *γκλαμουριά*) – нове запозичення; б) морфо-фонологічна подібність чи відмінність між мовами, з яких здійснюється зворотне запозичення, і новогрецькою мовою, наприклад: **караμέλα** (η) "карамель", "цукерка" < іт.

caramella < слат. *calamellus*, зменш. < лат. *calamus* < дгр. *κάλαμος* (ὁ) "комиш", "соломина", "паличка для письма" (сучасне значення отримало під впливом. слат. *cannamella* "солодкий комиш") < дгр. *κάννα* (ἡ) "тростинка", "паличка" + *μέλι*, *ἶτος* (τό) "мед") – з італійської, яка має більшу схожість з грецькою, та *πλαζ* (ἡ) "пляж" < фр. *plage* < іт. *piaggia* < слат. *plagia* < дгр. *πλάγια* (τα) "фланги" с. р. від *πλάγιος* (3) "боковий" – з французької; в) авторитет (престиж) певних мов, який спричинює протидію адаптації слів до мови-реципієнта, наприклад: *тур* (ἡ/το) "тур" < фр. *tour* < лат. *tornus* (**tornare*) < дгр. *τόρνος* (ὁ) "циркуль", "токарний станок" – з французької, а *φουντούκι* (το) "фундук" < тур. *findik* < сгр. *ποντικόν κάρνον* (τό) "морський горіх" < дгр. *Ποντικός* (3) понтійський і *κάρνον* (τό) "горіх" – з турецької. Фіксуються випадки як паралельного використання двох (не адаптованого і адаптованого) типів одного й того ж зворотного запозичення, наприклад: *γκλάμουρ* (το) і *γκλαμουριά* (ἡ), так і двох однокоренових зворотних запозичень (адаптованого і не адаптованого), які потрапили у новогрецьку мову з двох різних мов, наприклад: *μπριλ(λ)άντι* (το) "діамант" < іт. *brillante* (< *brillare*) і *μπριγιάν* (το) "діамант" < фр. *brillant* < іт. *brillare* від лат. *beryllus* | *beryllium* < дгр. *βηρύλλιον* (τό) зменш. < дгр. *βήρυλλος* (ἡ) "дорогоцінний камінь, переважно з Індії", "берил".

Частотність використання зворотних запозичень також становить критерій їх визначення і базується на часі запозичення, ступені адаптації, престижі мови, за посередництва, чи з якої безпосередньо вони були запозичені, а також від потреб і характеристик грецької мови, якій вони мають відповідати. Більшість таких запозичень є словами широкого вжитку, наприклад: *μαρμελάδα* (ἡ) "варення", "мармелад" < фр. *marmelade* < порт. *marmelada* < *marmelo* "айва", "варення з айви", "варення" < лат. *melimelum* "вид солодкого яблука", "айва зварена в меду" < дгр. *μελίμηλον* (τό) "солодкий сорт яблук (груш)", "айва". Деякі зворотні запозичення є діалектизмами, наприклад: *αμπανόζι* (το) "чорне дерево" < тур. *abanoz* < ар. *abanus* | перс. *abnus* < дгр. *ἔβενος* (ἡ) "ебенове (чорне) дерево" – вживається на островах східної частини Егейського моря, у Македонії та Фракії і *μάκινα* "машинка"; "хитрощі" < іт. *macchina* | *macina* < лат. **macina* <

machina < дгр. *μηχανή* (ή) (дор. *μαχανά*) "знаряддя", "засіб", "механізм" – вживається на Іонічних островах, Пелопоннесі і Криті.

На більшість зворотних запозичень вплинула вимова цих слів у тих мовах, з яких вони потрапили в новогрецьку, тому їх характеризують як акустичні (слухові) зворотні запозичення, наприклад: *μπάνιο* (το) "купання", "ванна" < іт. *bagno* < пізньолат. *banyum* < *ban(n)ium* < **baneum* < **banneum* < лат. *balneum* < *balineum* < дгр. *βαλανεῖον* (τό) "баня", "купальня". З іншого боку, на деякі зі зворотних запозичень вплинуло їх написання (графіка) у мові-джерелі, тому такі зворотні запозичення називають оптичними, наприклад: *σμερίγλι* (το) "наждак" < іт. *smoriglio* < нлат. *smoriglion* < **smirilium* / **smyridium* зменш. < лат. *smyris* < дгр. *σμίρις*, -ιδος (ή) "корунд, подрібнений камінь".

У результаті політичних, культурних, економічних зв'язків, на яких базуються мовні контакти, які зумовлюють і прискорюють процес запозичення і залучення одиниць з інших мов у новогрецьку, процес зворотного запозичення упродовж історії розвитку грецького етносу має важливі і досить суттєві наслідки. Запозичуючи нові слова з усіма їхніми значеннями і відповідними концептами, додаючи свої власні конотації, грецький етнос розширює межі свого знання про світ. Таким чином, процес зворотного запозичення як важливий аспект історико-культурної взаємодії є одним із важливих способів реалізації постійно змінних (у результаті мовних контактів) комунікативних потреб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жлуктенко Ю.О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. – К. : Видавництво Київського університету, 1966. – 136 с.
2. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. – К. : Академія, 2003. – 340 с.
3. Панькин В.М., Филиппов А.В. Языковые контакты : Краткий словарь. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 160 с.
4. Плюц М.Я. Сучасна українська літературна мова/М. Я. Плюц, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипаста. – К. : Вища школа, 1994. – 414 с.
5. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Πως ορίζεται ο όρος αντιδάνειο // Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. – Θεσσαλονίκη : Εκδ. Οίκ. Αδελφών Κυριακίδη, 1985. – Σ. 261-268.
6. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Νεολογικός Δανεισμός της Νεοελληνικής: Άμεσα δάνεια από τη γαλλική και αγγλοαμερικανική –

Μορφοφωνολογική ανάλυση. – Θεσσαλονίκη : Επιτρ. Δημοσ. Α. Π. Θ., 1994. – 298 σ.

7. *Βασμανόλη Ε.* Οι αντιδάνειες λέξεις στη Νέα Ελληνική: Παλαιότερη Ελληνική, Λατινική, Ιταλική, Γαλλική, Γερμανική, Αγγλική, Τουρκική, Ν. Ελληνική. Φωνολογία, Μορφολογία, Σημασιολογία, Πραγματολογία, Κοινωνιογλωσσολογία. – Αθήνα : Πανεπιστ. Αθην., 2007. – 388 σ.

8. *Klymenko N.F.* Национально-языковые особенности освоения интернационализмов (на материале современного украинского и новогреческого языков) // *Przejawy internacjonalizacji w językach słowiańskich.* – Tom zbiior. – Siedlce : Wyd. Akad. Podlask., 2009. – S. 99-109.

9. *Κριαράς Εμμ.* Νέο Ελληνικό Λεξικό της σύγχρονης δημοτικής γλώσσας. – Αθήνα : Εκδοτική Αθηνών, 1995. – 1587 σ.

10. *Μπαμπινιώτης Γ.* Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. – Αθήνα : Κέντρο Λεξικολογίας, 2005. – 2030 σ.

11. *Μπαμπινιώτης Γ.* Λεξιλογικοί "Νόστοι" // Το Βήμα. – 13/9/2009. – Режим доступа : <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=288245>.

12. *Οικονόμου Μ.Η.* Γλώσσα μου : Κείμενα, γραμματική, ασκήσεις / Μ. Οικονόμου, Θρ. Σταύρου, Μ. Τριανταφυλλίδη. – 2^η έκδ. – Θεσσαλονίκη : Ινστ. Νεοελλ. Σπουδ., 1974. – 291 σ.

13. *Πετρούνιας Ε.* Τα ετυμολογικά λεξικά της Νέας Ελληνικής και οι ετυμολογίες του λεξικού του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη // Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. – Θεσσαλονίκη : Εκδ. Οίκ. Αδελφών Κυριακίδη, 1985. – Σ. 307-416.

14. *Χαραλαμπίκης Χ.* Νεοελληνικός λόγος : Μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος. – Αθήνα : Εκδ. Νεφέλη, 1992. – 381 σ.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2013.

Κουμύ Ο., κ.φιλολ.ν., доц.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ОБРАТНЫЕ ЗАЙМСТВОВАНИЯ В НОВОГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассматривается явление обратного заимствования в новогреческом языке, выясняются и анализируются экстра- и интралингвистические чинники, которые повлияли на появление соответствующего явления, поскольку процесс обратного заимствования наглядно показывает динамичный характер языковых элементов как один из способов реализации постоянно меняющихся

коммуникативных потребностей в результате межъязыковых контактов.

Ключевые слова: обратное заимствование, новогреческий язык, древнегреческий язык, неологизм, язык-источник, язык-реципиент.

Koshchij O., Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

REPATRIATED LOANS IN MODERN GREEK

The article examines the phenomenon of reborrowing in modern Greek language, studies and analyzes extra- and intralinguistic factors that affect the appearance of the relevant phenomena, as the process of reborrowing illustrates the dynamic nature of linguistic elements as a way of constantly changing communication needs resulting interlanguage contacts.

Keywords: reborrowing, Modern Greek, Ancient Greek, neologism, the originating language, the recipient language.

УДК 821.112.2.09 (436)

Коцюба О.П., к.філол.н., викл.,
КНЛУ, Київ

КОНЦЕПТ MANN У ПРОЗІ ЙОЗЕФА РОТА В ПРОЕКЦІЇ НА УКРАЇНСЬКУ КУЛЬТУРУ

У статті проаналізовано концепт MANN у прозі Йозефа Рота з проекцією на українську культуру. Шляхом аналізу контекстуального оточення лексичних експлікантів концепту визначено його смислові атрибути в описах української культури.

Ключові слова: концепт, змістова ознака, вербалізація, гендерний стереотип, лексична одиниця, вербальна поведінка.

Художній твір репрезентує індивідуальну картину світу митця, яка охоплює не лише загальнолюдські, національно специфічні, але й авторські суб'єктивні уявлення та оцінки об'єктів навколишньої дійсності. Індивідуально-авторське світобачення маніфестує мовна картина світу письменника, яка виступає важливим конститuentом його концептуальної картини світу. Звідси художній текст можна інтерпретувати як індивідуальний варіант концептуалізації світу.